

Лариса ЮДА, доцент кафедри археології,
етнології та краєзнавчо-туристичної роботи
НУЧК імені Т.Г. Шевченка

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ: ЩО, ЯК І НАВІЩО

Чому гендерне виховання учнів є нині надзвичайно важливим у навчальному просторі? Які тендерні стереотипи існують у школі та які засоби, прийоми й методи виховання допоможуть педагогу подолати дискримінацію в тендерному питанні й реалізувати процес гендерної освіти? На ці та інші запитання шукала відповіді Лариса Юда, голова Чернігівської ГО «Центр гендерних ініціатив». Лариса Анатоліївна керує науковою проблемною групою з дослідження історії жіночого руху на Чернігівщині у ННІ історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського, тому не з чуток знає про проблеми тендерного виховання в сучасному суспільстві.

Інтеграція гендерного підходу в освітньо-виховний простір сучасної школи є одним з індикаторів гендерної збалансованості України як розвинутої держави, що стоїть перед європейським вибором. Це, своєю чергою, потребує цілеспрямованого впровадження гендерного підходу як нового способу пізнання та розуміння реалій сучасності й удосконалення виховного процесу, наповнення його змістом, який сприятиме формуванню сучасного світогляду учнів і розвитку їхнього особистісного потенціалу.

Проаналізувавши основні напрями досліджень у галузі гендерної освіти й виховання, можемо говорити про те, що відбувається невпинна інтеграція гендерного підходу в діяльність сучасної загальноосвітньої школи. Гендерне виховання стає нагальною потребою сучасної навчально-виховної системи. Відповідно тендерні аспекти виховної роботи потребують висвітлення.

Зміст і основні напрями сучасної виховної роботи школи зумовлені Програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України» (Наказом № 1243 МОН, молоді та спорту України від 31.10. 2011 р.).

У ній зазначено, що основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність, а провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе.

Метою виховання, наголошено в документі, є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

Зміст виховання становить науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства й держави, інших людей, природи, мистецтва й самої себе.

Основним завданням сучасної школи є виховання свідомих громадян України, забезпечення умов для творчої самореалізації, самовизначення особистості.

Цілком логічно у процесі педагогічної діяльності постають запитання: Яким же чином досягти самореалізації кожної особистості в системі особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу? Як організувати процес виховання учнів? Яким змістом його наповнити? Що необхідно враховувати, визначаючи завдання й види діяльності з учнями різного віку? На формування яких якостей, умінь і навичок потрібно насамперед звернути увагу?

Особистісний підхід цілком відповідно кореспондується з тендерним вихованням. На думку В. Кравця, «гендерне виховання — процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої та жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: в суспільному житті, праці, відпочинку тощо».

Дослідження, проведені зарубіжними й вітчизняними вченими, дають змогу виявити проблеми виховання й освіти з погляду гендеру. Навчання та виховання нині значно ґрунтуються на статево-рольовому підході, який обмежує розвиток особистості межами традиційних гендерних ролей в основних сферах життєдіяльності людини: родині, вихованні дітей, освіті, роботі й професії, відпочинку.

Сучасній освітньо-виховній системі властива гендерна сегрегація, яка виявляється в репродукуванні гендерних стереотипів, починаючи з дитячого садка й до ВНЗ. С. Воробйова зазначає, що «всі стосунки в навчально-виховних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок як підлеглих, залежних, таких, що не прагнуть до досягнень, а про чоловіків як домінуючих, незалежних і успішних». Тобто в навчально-виховному процесі поведінка дитини оцінюється згідно з її статевою належністю.

За даними вітчизняних і зарубіжних учених, учителі приділяють більше уваги хлопчикам, унаслідок чого вдівчат розвивається пасивна модель поведінки, спрямована на слухняність, очне відтворення бажання уникати помилок. Дівчат спрямовують на вивчення гуманітарних наук, а хлопців — точних наук. Недостатній рівень навчальних досягнень у дівчат учителі часто пояснюють відсутністю здібностей, а в хлопців — недостатніми зусиллями.

ЮНЕСКО виокремлює приховані й відкриті елементи у шкільних програмах. Дискримінацією вважається наявність різних навчальних програм для хлопчиків і дівчаток. Це особливо характерно для уроків праці, на яких

професійна орієнтація спрямовується на закріплення традиційних гендерних ролей. Традиційно дівчаток навчають вести хатнє господарство (приготування їжі, шитво), хлопчиків – столярної та слюсарної справи.

У школі існує негласний розподіл навчальних дисциплін (і навчальних предметів) на «жіночі» й «чоловічі». До жіночих належать: література, рідна й іноземна мови, біологія, історія. До чоловічих – алгебра, геометрія, фізика, хімія.

«Чоловічі» предмети вважають складнішими, для їх вивчення потрібні «вроджені» здібності. Натомість існує думка, що жіночі предмети (здебільшого гуманітарного циклу) за достатньої старанності вивчити нескладно.

Значному утвердженню гендерних стереотипів у школі та підтримці гендерної нерівності сприяє так званий «прихований навчальний план», який існує паралельно з офіційним. Він охоплює зміст предметів, стиль викладання та спрямований на ще більше зміцнення гендерних установок, що й без того запровадилися в нашому суспільстві.

Дотримуючись традиційних стереотипів про жіночі й чоловічі ролі, учителі, які самі страждають від гендерної нерівності, свідомо чи неусвідомлено передають ці погляди дітям, посилюючи дію інших агентів гендерної соціалізації.

У шкільному житті ми часто натрапляємо на ще одне протиріччя: коли педагог забуває про свою тендерну роль, але разом із тим вимагає від учня виконання ролі представника своєї статі.

За результатами проведеного доктором психологічних наук Оксаною Кікінеджи опитування «Поширеність гендерних стереотипів серед педагогів загальноосвітніх шкіл», чимало вчителів залишаються невизначеними у власних гендерних орієнтаціях, не переконані в необхідності розвитку андрогенних властивостей, визнають ідеологію компліментарності чоловічих і жіночих ролей.

Ще однією проблемою, що виникла в межах шкільної системи, є низький відсоток чоловіків серед педагогічного складу, що спричинює формування й підтримку гендерних міфів про чоловічу грубість і жіночу логіку.

Як наслідок – школа продукує формування усталених гендерних стереотипів. Зокрема, у школі формується погляд, що чоловіки відіграють найважливішу роль у суспільстві та культурі, і закладається основа меншовартості жінки.

Наведені приклади свідчать, що тендерний аспект є визначальним у процесі реалізації сучасної виховної роботи школи. Зокрема, він може дієво вплинути на формування соціально-рольового статусу учнів. Упровадження гендерного компонента в навчально-виховний процес можливе за умови застосування гендерних підходів і реалізації мети гендерного виховання.

Завдання гендерного виховання:

- реалізація гендерного підходу в усіх ланках навчально-виховного процесу;

- усвідомлення проблем гендерного паритету;
- збагачення емоційного світу, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей з метою самореалізації особистості;
- формування досвіду егалітарної поведінки.

Засобом упровадження гендерного виховання в навчально-виховну діяльність є включення в освітній процес гендерної складової та застосування особистісно зорієнтованого підходу у взаємодії вчителів та учнів.

На думку дослідника тендеру В. Кравця, гендерне виховання пов'язане з моральним, фізичним, естетичним, розумовим і трудовим вихованням (інформацію про зв'язок гендерної освіти з іншими видами виховання див. у додатку на с. 10).

Реалізація гендерного виховання відбувається за допомогою засобів і прийомів, які реалізуються за допомогою методів виховання й сучасних інтерактивних освітньо-виховних технологій, зокрема таких як: інтерактивна міні-лекція, дискусія, диспут як груповий аналіз проблемних ситуацій; робота у фокус-групах, індивідуальні та групові творчі (навчально-дослідницькі) завдання, захист гендерних проектів, мозкова атака, створення колажів на тендерну тематику, сюжетно-рольова гра, складання наративу (повчальних історій, психологічних портретів, казкових розповідей, гендерної автобіографії, аналіз життєвих випадків), психологічні тренувальні вправи (тренінгові заняття).

Отже, тендерні аспекти сприяють реалізації сучасного змісту виховання в Україні, створюють умови для ідентифікації вихованця із загально визнаними цінностями та якостями, дають можливість з'ясувати ієрархію суб'єктних цінностей учнівської молоді, прогнозують майбутні життєві практики, дають змогу реалізувати проектно-технологічний підхід у вихованні, формують виховний простір розвитку особистості. Усе це в комплексі впливає на формування соціально-рольового статусу юнаків і дівчат.

1. Вихор С. Т. Гендерне виховання: паралелі крізь століття // Наука і сучасність. Наука і сучасність: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Логос, 2003. – Том ХІІІ. – С. 82–90.

2. Воробйова С. Гендерна проблематика в контексті розвитку загальноосвітньої школи // Гендерна освіта в сучасному університеті: досвід, проблеми, перспективи: Матеріали міждисциплінарної всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених. – Кривий Ріг. – 22–23 жовтня 2014 р. – Кривий Ріг : КНУ, 2014, – С. 13–15.

3. Кікінеджи О. Соціально-психологічні чинники диференціації тендеру в українському соціумі (гендерна дискримінація в освіті) // Освітнянин. – 2008. – № 4. – С. 22–28.

4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Тернопіль: Джура, 2003. – 415 с. / Режим доступу: [file:///G:/MoH %20 документи/gender %20metod %20mater/ Підручник %20Гендерна %20педагогіка/ gendema %20pedagogika/L %201 .htm](file:///G:/MoH%20документи/gender%20metod%20mater/Підручник%20Гендерна%20педагогіка/gendema%20pedagogika/L%201.htm).

5. Луценко О. А. Гендерна освіта й педагогіка // Основи теорії тендеру: навч. посіб. – Київ : К.І.С., 2004. – С. 476–503.

6. «Ми – різні, ми – рівні». Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник для учнів 9–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколєнкової.– Київ : Ніка-Центр, 2010. – 176 с.

7. Наказ МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839 від 10.09.2009) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://osvita.ua/lcgislation/other/4849>.

8. Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України» (Наказ № 1243 МОН, молоді та спорту України від 31.10. 2011 р.): [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http:// osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/).

9. Як навчати школярів долати тендерні стереотипи: конспекти занять: навч.-метод, посіб. для загальноосвіт. навч. закладів / Колектив авторів за заг. ред. Т. Говорун. – Київ, 2011. – 805 с.